

Etimologija – putokaz mišljenju?

DAMIR BARBARIĆ

Sažetak: Jedna od osnovnih pretpostavki za smisleno promišljanje odnosa filozofije i svakog pojedinačnog materinskog jezika, pa tako i hrvatskog, svakako je dostatno određenje biti jezika i njegova odnosa spram mišljenja. U ovom prilogu simpoziju poći će se od (samo ovlašno obrazložene) odredbe jezika prema kojoj on nije konvencijom ustanovljeno sredstvo za uzajamno priopćavanje misli i stavova unutar neke jezične zajednice, nego iskonska proizvodna moć iznošenja cjeline bića na vidjelo pojave unutar te zajednice, kao i njihova svestranog raščlanjivanja i određivanja. U takvu shvaćanju jezik se pokazuje kao najprisnije povezan s mišljenjem, čak bitno su-djelatan u njegovu nastajanju i odvijanju, što sa svoje strane otvara pogled na odlučujuće značenje "intersubjektivnog", odnosno pred- i nad-individualnog zbivanja mišljenja, te pred-teoretskog "svijeta života" kao njegova svagda prethodnog povijesnog horizonta. Takvo razumijevanje sveze jezika i mišljenja najbolje se može potvrditi i dalje razviti razmatranjem filozofijskog značenja etimologije. Na podlozi kratkog ocrta povijesti odnosa filozofije spram etimologije i njezine uloge u filozofskome mišljenju u prilogu bi se zaključno na odabranim primjerima nekih za filozofiju bitnih jezičnih sveza unutar hrvatskog jezika i njemu srodnih širih jezičnih polja nastojalo pokazati moguće uputno značenje etimologije za mišljenje.

Najprisnija čovjekova vezanost uz jezik malo se gdje tako jasno i snažno očituje kao u njegovoj urođenoj i gotovo instinktivnoj sklonosti za etimološkim razglabanjima, nagađanjima i dovijanjima. Koliko god daleko se vraćali u davninu naći ćemo je već na djelu: u drevnim mitovima i najstarijim božanskim himnama ništa manje nego u Homera, Hesioda, Pindara, ili pak grčkih tragičara. I ma koliko god se tijekom povijesti čovjekov odnos spram jezika nedvojbeno iz temelja izmijenio, zavodljiva igra etimologijskih traganja i danas ga, čim se kakvom zgodom s njom samo i izdaleka upozna, gotovo nesavladivo očarava, bez obzira

na uzrast, obrazovanost ili nacionalnu i kulturnu pripadnost. S pravom je rečeno: “Nagon za etimologiziranjem [...] posebno je zanimljiva psihološka pojava, kao prvo jer je veoma star i kao drugo jer je proširen u svim slojevima pučanstva. Domišljati se podrijetlu riječi zacijelo je najstarija forma razmišljanja o jeziku i ujedno ona lingvistička djelatnost za koju svatko vjeruje da ima božansko pravo na to da se njome bavi.”¹

Što je to čime etimologija toliko privlači i zavodi? I što je zapravo etimologija? U svrhu razjašnjenja pođimo od složene i višeslojne odredbe koju nalazimo u kratkoj raspravi Johanna Nicolausa Tetensa “O koristima od etimologije” iz sedamdesetih godina 18. stoljeća: “*Etimologija* nas vodi *prvim i izvornim značenjima* riječi jezika i prostire pred našim očima sve niti koje se slijedilo kad se prva imenovanja prenosilo s jedne stvari na drugu, ili kad se druga imena tvorilo izvođenjem iz prvih osnovnih riječi. Ona nas također uči *razlozima imenovanja*, to znači idejama koje se sebi stvorilo u početku, kad se novo spoznatim predmetima i onima koji do tada još nisu bili opskrbljeni imenom davalo njihovo vlastito ime. Jer zapravo su te ideje ono što se imenima izražavalo, i one su ono što se otkriva uspije li se doprijeti do prvog i izvornog značenja riječi. Dakle, može se uistinu reći da nam etimologija daje povijest otkrića što ih je pri prvom izvoru jezika o predmetima koja obilježava imenom stvorila jedna cijela nacija: ona leže u jeziku, koji se može smatrati velikim katalogom, u koji su svi koji su prvi izgradili jezik upisali svoje nove ideje i spoznaje, čemu je nakon toga ponešto dopisao svatko tko je to uvećao novom riječju ili novom svezom.”²

Ova se odredba čini osobito značajnom jer je izrečena u sam povijesni osvit novog, naime strogo znanstvenog pristupa jeziku i već je bitno prožeta njegovim osnovnim stavovima, dok je s druge strane još uvijek dijelom okrenuta prošlosti i u sebi sabire gotovo sve ključne značajke starijeg shvaćanja jezika i etimologije, koje unatrag seže sve do grčke antike. Iz te je odredbe prije svega očito da etimologija smisao i puno značenje ima samo na osnovi i u horizontu pretpostavke postojanja nečega takvog kao izvor i početak jezika. Prema toj pretpostavci i jezik

¹ Ernst Tappolet, “Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung” (orig. u: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* CXV (1905), str. 101–123), u: *Etymologie*. Herausgegeben von Rüdiger Schmidt, (Wege der Forschung, Band CCCLXXIII), Darmstadt 1977, str. 74–102, ovdje str. 78.

² Johann Nicolalus Tetens, “Über den Nutzen der Etymologie”, u: *Isti, Sprachphilosophische Versuche*. Mit einer Einleitung von Erich Heintel herausgegeben von Heinrich Pfannkuch, Hamburg 1971, str. 19.

u cjelini i svaka pojedina riječ u neko su određeno vrijeme nastali, i to čovjekovim stvaralačkim činom, a sama etimologija upravo je potraga za tim izvornim stvaralački činom i onim što se u njemu dogodilo i iz njega proizašlo.

Koji je način tog traganja? Odgovor se nadaje iz druge bitne značajke tako shvaćena jezika, naime iz stalne i nezaustavljive mijene kojoj je svaki pojedinačni jezik podložan već unutar sama sebe, čak i neovisno o neizbježnom susretanju i prožimanju s drugim jezicima: “Općenito su jezici podložni mnogim promjenama, jednako kao i narodi. Bujica vremena ispire slogove, slova, veznike, riječi, značenja, i donosi nove, i to bez toga da narod ikad napusti svoju zemlju ili da se imao prigodu pomiješati s drugima.”³ Etimologija istražuje riječi u njihovoj neprestanoj mijeni; ona “nas vodi u povijest i gotovo nam je jedina luč kad u njezinim najudaljenijim i najtamnijim područjima tražimo prvi izvor i srodnost nacija, nastanak i djetinjstvo ljudskih jezika i spoznaja”⁴. Riječima jednog od najzaslužnijih utemeljitelja novije etimologije njezin najviši cilj i najveća draž sadržani su u tomu da nam pomaže “razmrsiti klupko ljudskih jezika i baciti svjetlo tamo gdje nas pisana povijest ne može voditi”⁵.

Posao etimologa je da, tako reći, čisti riječ koju istražuje, svestranim i pomnim uspoređivanjem postupno ustanovljavajući i ujedno otklanjajući one dijelove koji su se kroz povijest nataložili na osnovu, sve radi toga da bi konačno dopro do njezina prvog i najizvornijeg lika, onoga u kojem je riječ nastala pri prvom stvaralačkom činu imenovanja. Kako smo čuli, Tetens taj prvi lik riječi naziva “idejom”, misleći pod tim nešto poput ishodišnog dojma i u njemu začete predodžbe. Da bi razložio stvaralački čin imenovanja, a time i nastanka jezika i svake pojedinačne riječi, on

³ Johann Nicolaus Tetens, “Über die Grundsätze und den Nutzen der Etymologie (1765–1766)”, u: Isti, *Sprachphilosophische Versuche*, str. 12.

⁴ Tetens, “Über die Grundsätze und den Nutzen der Etymologie”, str. 3.

⁵ Jacob Grimm, “Über etymologie und sprachvergleichung” (Akademierede 1854), u: Isti, *Kleinere Schriften 1*, 2. Aufl., Berlin 1879, 303. Usp. Rasmus Kristian Rask, *Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*. Herausgegeben und übersetzt von Uwe Petersen, Tübingen 1992, str. 39: “Ipak, nijedno sredstvo za spoznaju podrijetla i srodnosti nacija u mračnoj davnini, gdje nas napušta čak i historija, nije tako važno kao jezik. U jednom životnom vijeku narod može promijeniti svoju religiju, čudoredna pravila, običaje, zakone i ustanove, može se uzdignuti do obrazovanosti ili također pasti natrag u sirovost i neznanje, ali pri svim tim slučajevima mijene njegov jezik postojano traje, ako i ne kao sasvim isti, ipak kroz cijela tisućljeća dovoljno prepoznatljiv kao takav.”

u uobrazilji konstruira njegove vjerojatne glavne korake: “Nacija koja [...] bi odjednom stekla uporabu jezika zajedno s uporabom uma [...] u početku bi označavala samo svoje opažaje i one predmete koji bi najčešće i najsnažnije pobuđivali osjetila i čije je znakovno obilježavanje najnužnije za zadovoljavanje njezinih prirodnih poriva i potreba. U tu bi se svrhu služila jednostavnim tonovima, ili onima koji bi poput životinjskih tonova bili posljedica opažanja stvari ili pak onima čije bi proizvođenje zahtijevalo kretnje i izraze koji bi na neki način odražavali svojstva i predmete koji najviše pobuđuju i koji bi dakle s njima stajali u prirodnoj povezanosti.”⁶

Tim razmišljanjem – kojeg bi se pretpostavke i dosezi mogli dostatno shvatiti samo interpretativnom usporedbom s analognim Herderovim nazorima o nastanku jezika – ujedno je položen temelj shvaćanju i obrazloženju mnoštva i različitosti ljudskih jezika. Jer čak i ako se pretpostavi da svi ljudi imaju jednake prirodne tonove odnosno glasove za izražavanje imena, nazivi dani predmetima ipak prvotno nastaju iz dojmova što ih oni čine na čovjeka. A ti dojmovi mogu u svakog pojedinačnog čovjeka biti veoma različiti, već prema tomu što mu se u njima – ovisno o individualnom prirodnom ustroju dotičnog pojedinca, ili pak nacije i rase – nameće kao najupadljivije svojstvo stvari koju imenuje, ono koje će stoga smatrati njezinim glavnim obilježjem i baš prema tomu joj nadjenuti ime.⁷ Pretpostavi li se pak da stvaratelj riječi i jezika nije pojedinac, nego prije cjelokupna nacija, tad će podrijetlo različitosti jezika biti još jasnije. Jer u nacija nisu jednaki ni sami prvi prirodni tonovi, dakle glasovi: “Učinci klime prodiru u čovjeka tako duboko da način osjećanja i izražavanja osjećanja čine onoliko različitima koliko su to strune različitih instrumenata. Jedna nacija govori punim ustima; druga izgovara jasnije; istočnjak aspirira jače nego zapadnjak; kruti stanovnik sjevera može podnijeti svezu više suglasnika nego što to mogu nježniji sredozemni narodi.”⁸

Ovdje se ne može dalje slijediti naznačeni tijek misli, koji bi najprije vodio teškom pitanju kako to zapravo prirodni glasovi u činu imenovanja odražavaju odnosno odslikavaju najistaknutija svojstva stvari, a onda i krajnje zamršenom problemu simbolike glasova, koji susrećemo već u Platonovu *Kratilu*. Zadovoljimo se stoga zaključkom da je osnovni cilj

⁶ Tetens, “Über die Grundsätze und den Nutzen der Etymologie”, str. 6.

⁷ Isto, str. 9.

⁸ Isto.

rane etimologije doprijeti do izvora jezika i svake pojedinačne riječi, što znači do čina prvog imenovanja stvari i do ideje odnosno predodžbe koja se tu rađa pod utjecajem najistaknutijih svojstava onoga što biva imenovano. Uza sve duboke razlike koje kasnije, izričito znanstvenu etimologiju dijele od sve ranije, taj je najviši i konačni cilj u osnovi ostao jednoj i drugoj zajednički. I od značajnih suvremenih etimologa čujemo da “etimologija svoj najviši stupanj dostiže onda kad više nije samo znanost o riječima, nego i o realijama koje su iza njih skrivene”⁹, ili pak da se njezina uloga “sastoji u tomu da *determinira formalnu jezičnu građu koju je primijenio onaj koji je riječ prvi stvorio i ujedno predodžbu koju je tom riječju htio izraziti*”¹⁰, konačno da joj je osnovna zadaća istražiti i pronaći “značenje koje je riječ imala u trenutku svojeg nastanka, zor koji je lebdio pred očima čovjeku koji je prvi put upotrijebio riječ kao njezin pravi stvoritelj”¹¹.

Tako shvaćajući i određujući svoj krajnji cilj i zadaću, etimologija, pa i kad nije toga svjesna, ostaje još uvijek vezana uz najviše načelo rane grčke etimologije. Jer upravo je traganje za izvornim značenjem riječi ono što je bitno određivalo cjelokupnu stariju etimologiju, koja je na širokoj osnovi za nas uglavnom izgubljenih orfičkih teogonija te epova Homera i Hesioda, a zatim i djela ranih filozofa, ponajprije Heraklita, te tragičara, prije svih Eshila, bila najprije povijesno mjerodavno sabrana i izložena u Platonovu *Kratilu*, a nakon toga sustavno domišljena i razrađena u filozofiji stoika, da bi dalje kroz cijeli srednji vijek, sve do u doba baroka, činila značajan i nezaobilazan dio sveg mišljenja o jeziku. Ishodišno je uvjerenje te stare etimologije da je u jeziku, kao i inače, ono početno ujedno i istinito. Prema tom nazoru davni stvaratelji jezika vladali su umijećem oslovljavanja i umjeli naći pravu riječ za pravu stvar. Njihov jezik bio je primjeren samim stvarima, a u njemu sadržana istina mogla se, doduše, vremenom i povijesnim mijenama iskriviti i prikriti, ali ne i sasvim izgubiti: “Razvitak, sučeljavanje s drugim riječima, prekrivanje

⁹ V. I. Abaev, “Die Prinzipien etymologischer Forschung” (orig. u: *Voprosy metodiki sravnitel’no-istoričeskogo izučenija indoevropskich jazykov*, Moskva 1956, str. 286–307), u: *Etymologie*, str. 177–199, ovdje str. 198.

¹⁰ Vittore Pisani, *Die Etymologie. Geschichte – Fragen – Methode*. Deutsche Übersetzung der zweiten, durchgesehenen und erweiterten Auflage Brescia 1967. Aus dem Italienischen übersetzt von Irene Riemer, München 1975, str. 79.

¹¹ Hermann Lommel, “Etymologie und Wortverwandschaft” (orig. u: *Neue Jahrbücher für Klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur* 18 (1915), str. 417–427, u: *Etymologie*, str. 120–134, ovdje str. 120.

novim slojevima nisu na toj istini mogli ništa promijeniti, te stari, to znači istiniti sadržaj ostaje moćnijim od položaja što ga riječ ima u današnjem sklopu svojih smislenih srodnika, dakle moćnijim od svojega mjesta u jezičnom polju. Zato treba poći tragom *arche* riječi. Ima li ga se, može se s riječju ophoditi primjereno njegovoj istini.¹² Istina se čovjeku otvara i objavljuje prije svega riječju, a istina riječi ne pokazuje se toliko na putu logike, naime iz uporabe riječi unutar sklopa rečenice i suda, koliko na putu etimologije, dakle iz prikrivenih dubljih značenjskih slojeva svake riječi, dokučivih tek usporedbom s njoj srodnim riječima i njihovim svođenjem na zajednički izvor i korijen.

Upravo to vladajuće uvjerenje progovara u samom imenu “etimologije”. Jer grčki pridjev *etymos* znači “istinit”, a imenica *to etymon* znači “istinit, ispravan sadržaj riječi”. Stoici, koji su vjerojatno prvi skovali i sam naziv “etimologija”, njime svjesno arhaiziraju, zaobilazeći u njihovo vrijeme jedini važeći izraz za “istinito” *alethes* i posežući natrag za Homerom, u kojeg se “ono istinito” još izražavalo starijom riječju *etymon*. U stoika i nakon njih “etimologija ima zadaću s jedne strane pokazivati primjerenost riječi, to znači mudrost prvih davatelja riječi, a s druge otkrivati istine religije, morala i metafizike, koje leže u riječima skrivene”¹³.

Koliko je taj stav i u kasnijoj povijesti bez zadržke i otklona prihvaćen i udomaćen svjedoči stav utjecajnog eklektičkog etimologa Izidora Seviljskog iz prvog dijela 6. stoljeća: “Kad uvidiš odakle neka riječ izvire, brže ćeš spoznati njezino značenje. Jer ima li se znanje etimologije, svaki uvid u stvar postaje lakšim.”¹⁴ Ne treba stoga čuditi da još pred kraj 18. stoljeća u njemačkog prosvjetiteljskog pjesnika Wielanda nalazimo oduševljenu pohvalu etimologiji kao onoj koja “u sebi sadrži najsvetije zasade čovječanstva, najvažnije istine nauka o duši i pouzdane spomenike starije povijesti”¹⁵. Čak i Pott, jedan od najvažnijih utemeljitelja novije, egzaktno znanstvene etimologije, ostaje u osnovi vjeran toj tisućljetnoj predaji kad u jednom važnom članku ustvrđuje: “... jer uistinu jedino *etyma*, što su Grci svojim izrazom veoma ispravno htjeli kazati, sadrže u sebi

¹² Jost Treier, *Wege der Etymologie*, Berlin 1981, str. 28 i d.

¹³ Isto, str. 29.

¹⁴ Isidori Hispalensis Episcopi *Etymologiarum sive originum libri XX*, rec. W. M. Lindsay, Oxonii 1911, repr. 1962 (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), I 29,2: “Dum videris unde ortum est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio etymologia cognita planior est.”

¹⁵ Christoph Martin Wieland, *Teutscher Merkur* (1777), str. 186.

unutarnju istinu, to znači *izvorni* smisao koji se u svakom pojedinačnom slučaju povezivalo s dotičnim riječima, ili, što ovdje vrijedi kao isto, s duhovnim sadržajem koji je u njih pohranjen. Ime zacijelo nije stvar, ali ono je *predodžba* stvari koju se stvorilo u vrijeme njezina imenovanja, koje doduše nije uvijek uspješno.”¹⁶

Već je bila spomenuta temeljita povijesna promjena koja je negdje početkom novoga vijeka gotovo odjednom izmijenila tisućljetno shvaćanje biti jezika i cjelokupan čovjekov odnos spram njega.¹⁷ Na toj je osnovi u širem duhovnom okružju romantike i njezina naglo izrasla zanimanja za germansku davninu, njezine spomenike i njezin daljnji život u bajkama, narodnim pričama, pjesmama i zakonicima, te osobito pod utjecajem jezično-filozofijskih misli Wilhelma von Humboldta i otkrića sanskrta, kao i upoznavanja s tisućljetnim gramatičkim naučavanjima Indije zaslugom braće Schlegel, početkom 19. stoljeća došlo do silnog uzleta *znanosti* o jeziku¹⁸, a posebno etimologije. Doista nije pretjerano reći da “19. stoljeće zaslužuje biti nazvano drugim vremenom cvata etimologije (poslije grčke antike)”¹⁹. Mnoštvo tek upoznatih jezika, njihova svestrana i podrobna usporedba, kao i intenziviran povijesni pristup jezicima i dinamici njihova uzajamnog odnošenja doveli su u području etimologije – prvenstveno zaslugom Franza Boppa, Jacoba Grimma, Rasmusa Raska, Friedricha Dieza – do izgradnje nove grane opće jezične znanosti nazvane *povijesću glasova*. Tek na toj podlozi postalo je onda moguće iznaći postojana pravila glasovnih promjena i time se osloboditi od upućenosti na puku sličnost glasovnog zvučanja, koja je dotad stoljećima vladala etimologijskim razmatranjima, kao i, obrnuto, spoznati skrivenu jednakost tamo gdje naoko nema nikakve glasovne sličnosti.²⁰ Etimologiji koja je utemeljena na povijesti glasova i koja se drži stroge znanstvene metode više se ne može dogoditi da kao nekad, zavedena pukom sličnošću glasova, vjeruje da su primjerice latinska riječ *calidus* i talijanska *caldo* srodne s njemačkom *kalt*, a da, s druge strane, latinska riječ *equus* i grčka *híppos* uopće nemaju ništa zajedničko. Jer ispravno je upravo obrnuto: unatoč glasovnoj sličnosti prve su riječi

¹⁶ August Friedrich Pott, “Über die Bezeichnungen des Regenbogens”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* II, str. 415.

¹⁷ Usp. Damit Barbarić, *Die Sprache der Philosophie*, Tübingen, 2011.

¹⁸ Willy Sanders, “Grundzüge und Wandlungen der Etymologie” (orig. u: *Wirkendes Wort* 17 (1967), str. 361–384), u: *Etymologie*, str. 7–49, ovdje str. 41.

¹⁹ Isto, 43.

²⁰ Treier, *Wege der Etymologie*, str. 16.

etimološki sasvim različite, dok su druge unatoč glasovnoj različitosti etimološki srodne.²¹ Jednako je s prividnom srodnošću latinske riječi *habere* s njemačkom *haben*, koja se takvom pričinja samo zbog sličnosti zvučanja. Jer istraže li se te riječi primjenom egzaktne povijesti glasova, pokazat će se da je njemački glas *h* vezan uz latinski *c*, dok latinskom (*g*)*h* odgovara njemački *g*, tako da je njemačko *haben* zapravo srodno s latinskim *capere*, kao što je latinsko *habere* srodno njemačkom *geben*.²² Neizmjereno mnoštvo sličnih primjera ne treba dalje navoditi.

U početnom oduševljenju sigurnošću i pouzdanošću te novostečene “precizne metodike” u znanstvenoj je etimologiji ubrzo prevladala sklonost potpunom odbacivanju sve prethodne etimologije kao puke “spekulacije i igrarije”²³. “[E]timologija mora prestati biti lijepim pjesništvom i na trenutke nas zabavljati poput uzvišene duhovne igračke”, zahtijeva Pott u svojem temeljnom djelu *Etimologijska istraživanja na području indogermanskih jezika*.²⁴ Više se ne smije dogoditi da se – kako je to bio slučaj recimo u Izidora Seviljskog – etimologija latinske riječi za “smrt” *mors* objašnjava dvojako, a povrh toga čak oba puta pogrešno i samo na osnovi pukih zvučnih asocijacija, jednom naime da je navodno nazvana po tomu što je gorka (*amara*), a drugi put da je ime dobila prema bogu rata *Marsu*, jer je on taj koji uzrokuje usmrćenja.²⁵

Sa stanovitim se pravom, dakle, može reći da je “[s]igurnost u etimološkim stvarima nastupila [...] tek otkrićem glasovnih zakona, a to znači nakon prve trećine 19. stoljeća”, kao i da upravo to otkriće “cijelo etimološko istraživanje dijeli u dva razdoblja: u *nekritičko prije* 19. stoljeća i *kritičko* ili znanstveno *nakon* 19. stoljeća”.²⁶ U prvom od tih razdoblja etimologija je u pravilu ograničena na istraživanja i usporedbu riječi unutar jednoga jedinog jezika, bio to grčki, latinski ili bilo koji drugi. Primjerice Rask će, uostalom kao i drugi utemeljitelji nove etimologije, glavnu slabost etimologije starih naći u tomu da su “znali malo ili čak

²¹ Isto, str. 15 i d.

²² Sanders, “Grundzüge und Wandlungen der Etymologie”, str. 44.

²³ Uwe Petersen, “Einführung: Rasks Stellung in der Sprachwissenschaft”, u: Rasmus Kristian Rask, *Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*, str. 20.

²⁴ August Friedrich Pott, *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen ...*, 2. Aufl., Bd. I, Lemgo und Detmold 1859, str. XIII.

²⁵ *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, lib. XI, 2,31: “Mors dicta, quod sit amara, vel a Marte, qui est effector mortium.”

²⁶ Tappolet, “Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung”, str. 79.

ništa o drugim jezicima, ali su htjeli sve izvesti iz svojega vlastitog²⁷. Staroj etimologiji će se uz to prigovarati da joj gotovo sasvim nedostaje povijesni smisao. O njezinu najvećem nedostatku, tomu da u svojem postupanju ostaje oslonjena isključivo na često slučajne glasovne sličnosti, bilo je već dovoljno rečeno.

Pritom se ipak ne može se previdjeti da je etimologija, postavši znanstvenom, platila visoku cijenu za time stečenu toliko slavljenu metodu sigurnost pri ustanovljavanju zakonitosti glasovnih promjena. Jer ta je egzaktna znanstvenost plaćena načelnim odustajanjem od svake potrage za izvornim značenjem riječi, te – što nije manje važno – od svakog poistovjećenja toga izvornog značenja s istinom riječi i njome imenovane stvari. Etimologija će svoju zadaću sad smatrati riješenom uspije li joj proslijediti mnogostruke povijesne mijene riječi, njihovih srodnosti i uzajamnih ovisnosti. Istraživanje korijena riječi doduše, gotovo po nekoj inerciji, još ostaje priznatim dijelom etimologije, ali više nema negdašnje središnje značenje. Franz Bopp, uz Potta nesumnjivo jedan od rodonačelnika znanstvene etimologije, u uvodu svojega opsežnog djela *Usporedna gramatika sanskrta, zenda, grčkog, latinskog, litavskog, gotičkog i njemačkog jezika* njegovu osnovnu svrhu određuje sljedećim riječima: “Nakana mi je u ovoj knjizi dati usporedni, sve srodno sabirući opis organizma jezika koji su u naslovu naznačeni, istraživanje njihovih fizičkih i mehaničkih zakona i izvora formi koje označavaju gramatičke odnose. Samo tajnu korijenā ili temelja imenovanja prapojmova ostavljamo netaknutom; ne istražujemo na primjer zašto korijen I znači *hodanje*, a ne *stajanje*, ili zašto grupiranje glasova STHA ili STA znači *stajanje*, a ne *hodanje*.”²⁸ A jedan istaknuti suvremeni etimolog u tom je pogledu još konzekventniji i radikalniji: “Budući da je svaka riječ izložena mnogovrsnim utjecajima, svaka pojedinačna riječ ima i svoju sudbinu u mijeni vremena. Od te spoznaje potječe fundamentalno historijski princip današnje etimologije, iz kojeg je višestruko bio izvučen zaključak da objašnjenje riječi može biti smisljeno samo kao povijest riječi.”²⁹

Time se obojica pridružuju temeljnom stavu antičkih grčkih i latinskih gramatičara, koji su se izrijeком ograničavali na to da etimologijski nađenim značenjem isključivo obrazlože raznovrsne odnose

²⁷ Rask, *Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*, str. 57.

²⁸ Franz Bopp, *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gotischen und Deutschen*, Berlin 1833 i d.

²⁹ Sanders, “Grundzüge und Wandlungen der Etymologie”, str. 45.

među riječima, odvajajući se time od filozofirajućih etimologa kojima je istraživanje različitih oblika riječi služilo za dolaženje do njihova izvornog značenja, a onda i do same biti dotičnom riječju imenovane stvari.³⁰ Čini se da je neka vrsta gotovo asketske methodske suzdržanosti upravo najvažnija značajka suvremene etimologije, kako se to među mnogim sličnim primjerima može razabrati iz gotovo ispovjednog iskaza jednoga od njezinih najutjecajnijih predstavnika: “[Z]a nas sav etimologijski rad svrhu nosi u samom sebi. On u najboljem slučaju može biti od koristi drugim znanostima, ali ne i praktičnom životu. Etimolog se može s pravom nadati da će na svojem putu steći vrijedne uvide u kulturalne odnose i način mišljenja prošlih vremena. Ali on je odavno odustao od nade da bi svojim spoznajama mogao poboljšati sigurnost svoje osobne uporabe riječi, pregnantnost, gustoću i izražajnu snagu svojega stila.”³¹

Je li dakle etimologija danas dospjela u blizinu toga da posve zaboravi svoju početnu odredbu i najviši cilj, te da se samozatajno ali ujedno samozadovoljno posveti neusporedivo manje zahtjevnom, ali zato sigurnijem i znanstveno probitačnijem istraživanju? Nijeće li ona već svojim načinom rada svaku pomisao da bi etimologija mogla biti putokazom za mišljenje istine i biti stvari? Nije teško vidjeti da u velikom dijelu današnje lingvističke etimologije prevladava upravo taj stav. Dovoljno je navesti samo jedan pomalo drastičan primjer: “Pod utjecajem prirodnoznanstvene metode spoznalo se da ni promjene riječi nisu igra slučaja, nego se zbivaju zakonito, da se dakle prva zadaća lingvista sastoji u tomu da pronade te zakone. Samo na vodilji tih zakona možemo odmjeriti ispravnost neke postavljene etimologije, a ako se još tu i tamo javlja staro etimološko umijeće, ono se uzima ozbiljno jednako tako malo kao astrološka znanost pored astronomske.”³²

Ipak, i među današnjim se znanstvenim etimolozima ponekad čuju odmjereniji i, rekli bismo, misaoniji glasovi. Poneki uviđaju da su prošla vremena jezikoslovne škole takozvanih “mladogramatičara” – lingvista poput Brugmanna, Osthoffa, Ficka, Scherera, Paula, Braunea, Sieversa i drugih –, koji su pred kraj 19. stoljeća u svojem pretjeranom slijeđenju prirodnoznanstvene metode i naglašavanju formalnog elementa riječi rigorozno zastupali stav da se glasovni zakoni mogu i moraju dovesti u zatvoreni sustav koji bi funkcionirao bez iznimke i odstupanja. Ne ostaje im skriveno ni to da se “u međuvremenu [...] uvidjelo da jezik

³⁰ Vittore Pisani, *Die Etymologie. Geschichte – Fragen – Methode*, str. 6.

³¹ Treier, *Wege der Etymologie*, str. 30.

³² Tappolet, “Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung”, str. 80.

nije prirodni proces, nego čin ljudskog izražavanja, za koji ne može biti mehaničkih pravila bez iznimaka”³³. U okružju takva shvaćanja etimologija se više ne poistovjećuje nekritički sa znanošću i znanstvenom metodom, već se naglasak stavlja više na umijeće iznalaženja i fantaziju, čime se etimologija ponovno u znatnoj mjeri približava pjesništvu: “Svaki se etimolog može usporediti s pjesnikom, kojem se ideal neke rime po glavi vrti tako dugo dok mu neki izbavljajući genij ne metne na jezik ono što traži. Obojica, pjesnik i etimolog, tražitelji su riječi, koji moraju misliti na to da se forma i sadržaj harmonično uklape jedno u drugo. Ono što oni tako nađu svagda je stvaralački čin, i kao što pjesnik stupa u osoban odnos sa svojim tvorbama tako se u znanstveno istraživanje etimologa često mijesha subjektivni element koji ga sjeća na to da jezik ne pripada vanjskom svijetu, poput životinje, biljke i kamena, nego je njegov objekt istraživanja najprisnije srastao s njegovim duhovnim organizmom.”³⁴

Ako igdje, onda se upravo u tih etimologa, očito dirnutih dahom filozofijskog mišljenja, susreće barem prigušena svijest o tomu da “današnje znanstveno stajalište sobom nosi svoje jednostranosti”³⁵. Njima zato i ne pada teško prihvatiti spoznaju da temeljno uvjerenje stare etimologije “da bi se preko ispravno čute i ispravno protumačene riječi moglo prodrijeti do istinske spoznaje stvari ni danas nije izgubilo svoju zavodljivost”, kao ni to da “[o]no možda nikad ni neće umrijeti, ma kako snažno znanstvena etimologija našega vremena nastojala potkopati njegov život”.³⁶ Jasno je da će filozofija prije svega u takvima među etimolozima naći dorasle sugovornike i u njih potražiti dragocjenu pomoć za vlastite zadaće. Jer prava filozofija svagda je s etimologijom u plodotvornom dosluhu: “Etimologijska istraživanja težak su i nerijetko sklizak posao, a ipak se s višega znanstvenog stajališta ne mogu izbjeći, kao što se jedva može naći ijedan filozof staroga vijeka koji se nije bilo izričito bilo u najmanju ruku zgodimice time bavio. A to je i posve prirodno. Jer i riječi najdubljeg značenja u općoj uporabi bivaju postupno potrošene i primjenjivane samo još gotovo bez ikakva mišljenja, tako da istraženo podrijetlo *riječi* ponovno vodi izvornoj *misli*.”³⁷

³³ Sanders, “Grundzüge und Wandlungen der Etymologie”, str. 44.

³⁴ Tappolet, “Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung”, str. 102.

³⁵ Trier, *Wege der Etymologie*, str. 32.

³⁶ Isto, str. 30.

³⁷ Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Philosophische Einleitung in die Philosophie der Mythologie oder Darstellung der reinrationalen Philosophie*, u: *Isti, Sämtliche Werke*, herausgegeben von K. F. A. Schelling, II Abteilung, Bd. 1, str. 496.

Literatura

- Abaev, V. I. “Die Prinzipien etymologischer Forschung” (orig. u: *Voprosy metodiki sravnitel'no-istoričeskogo izučenija indoevropskich jazykov*, Moskva 1956, str. 286–307), u: *Etymologie*, str. 177–199.
- Barbarić, B., *Die Sprache der Philosophie*, Tübingen, 2011.
- Bopp, F., *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gotischen und Deutschen*, Berlin 1833.
- Etymologie*. Herausgegeben von Rüdiger Schmidt, (Wege der Forschung, Band CCCLXXIII), Darmstadt 1977, str. 74–102.
- Grimm, J. “Über etymologie und sprachvergleichung” (Akademierede 1854), u: *Isti, Kleinere Schriften 1*, 2. Aufl., Berlin 1879, 303.
- Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, rec. W. M. Lindsay, Oxonii 1911, repr. 1962.
- Lommel, H., “Etymologie und Wortverwandschaft” (orig. u: *Neue Jahrbücher für Klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur* 18 (1915), str. 417–427, u: *Etymologie*, str. 120–134, ovdje str. 120.
- Petersen, U., “Einführung: Rasks Stellung in der Sprachwissenschaft”, u: Rask, *Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*.
- Pisani, V., *Die Etymologie. Geschichte – Fragen – Methode*. Deutsche Übersetzung der zweiten, durchgesehenen und erweiterten Auflage Brescia 1967. Aus dem Italienischen übersetzt von Irene Riemer, München 1975.
- Pott, A. F., *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen ...*, 2. Aufl., Bd. I, Lemgo und Detmold 1859.
- Pott, A. P., “Über die Bezeichnungen des Regenbogens”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* II.
- Rask, R. K. *Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*. Herausgegeben und übersetzt von Uwe Petersen, Tübingen 1992
- Sanders, W., “Grundzüge und Wandlungen der Etymologie” (orig. u: *Wirrendes Wort* 17 (1967), str. 361–384), u: *Etymologie*, str. 7–49, ovdje str. 41.
- Schelling, F. W. J., *Philosophische Einleitung in die Philosophie der Mythologie oder Darstellung der reinrationalen Philosophie*, u: *Isti, Sämtliche Werke*, herausgegeben von K. F. A. Schelling, II Abteilung, Bd. 1, str. 496.
- Tappolet, E., “Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung” (orig. u: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* CXV (1905), str. 101–123), u: *Etymologie*.

- Tetens, J. N., *Sprachphilosophische Versuche*. Mit einer Einleitung von Erich Heintel herausgegeben von Heinrich Pfannkuch, Hamburg 1971.
- Treier, J., *Wege der Etymologie*, Berlin 1981.
- Wieland, C. M., *Teutscher Merkur*, 1777.